

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ (ЕЛЕМЕНТІВ) ВІДНОСИН З ПЕРЕВЕЗЕННЯ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

**СІРКО Ростислав Богданович - кандидат юридичних наук, доцент,
директор Чернівецького інституту Міжнародного гуманітарного університету**

DOI:10.32782/EP.2020.1.23

У статті автор розкриває відносини з перевезення на будь-якому виді транспорту, в тому числі і на залізничному, які виникають між фізичною (юридичною) особою та суб'єктом транспортної діяльності, який здійснює зазначене перевезення. У перевезенні можуть брати участь не одне, а декілька транспортних підприємств, при цьому вони можуть належати до різних видів транспорту. Відносини з перевезень залізничним транспортом є різновидом цивільно-правових відносин, а отже, їм властиві ознаки загальних правовідносин.

Також у статті проводиться аналіз, на підставі якого пропонується визначення структури відносин з перевезення залізничним. Разом з тим, виділяються загальні елементи відносин з перевезення залізничним транспортом: суб'єкти відносин з перевезення; об'єкти відносин з перевезення; суб'єктивні права суб'єктів відносин перевезення; та суб'єктивні обов'язки відносин з перевезення залізничним транспортом.

Ключові слова: перевезення, залізничний транспорт, відносини з перевезення залізничним транспортом, договір перевезення залізничним транспортом, вантаж, багаж, пасажир

Постановка проблеми

Відносини з перевезення на будь-якому виді транспорту, в тому числі і на залізничному, виникають між фізичною (юридичною) особою та суб'єктом транспортної ді-

яльності, який здійснює зазначене перевезення. У перевезенні можуть брати участь не одне, а декілька транспортних підприємств, при цьому вони можуть відноситися до різних видів транспорту. Варто зауважити, що на даний час вирішення питань про відносини у сфері залізничних перевезень значно ускладнюється, що пов'язано з виникненням нових самостійних комерційних організацій, які раніше становили собою структурні підрозділи транспортних організацій, що виступали в ролі перевізників. Вказані організації виконують різноманітні операції, пов'язані із забезпеченням перевезень, та в ряді випадків є учасниками відповідних договірних відносин. Відносини з перевезень залізничним транспортом є різновидом цивільно-правових відносин, а отже, їм властиві ознаки загальних правовідносин. Учасники відносин з перевезення залізничним транспортом мають, так само як і учасники загальних цивільно-правових відносин, суб'єктивні права та обов'язки. Також відносини з перевезення залізничним транспортом мають відповідні особливості цивільних відносин, то як врегульовані цивільним законодавством майнові та немайнові відносини, юридична рівність учасників відносин з перевезення залізничним транспортом, відповідні права та обов'язки вказаних вище учасників, які виникають, припиняються та змінюються на підставі наявності юридичних фактів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких науковців, як С.С. Алексєєв, А.Г. Биков, Г.С. Гуревич, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, О.О. Карлов, А.Д. Кейлін, Н.С. Ковалевська, В.В. Луць, О.Л. Маковський, Д.А. Мєдведєв, Я.І. Рапопорт, А.М. Рубін, Г.П. Савічев, О.І. Сафончик, О.М. Садіков, Є.О. Харитонов, М.Є. Ходунов, Р.Ш. Цинцадзе, Х.І. Шварц, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневич та інших.

Мета статті

Метою статті є науковий аналіз загальних положень законодавства України з метою визначення структури та елементів відносин з перевезення залізничним транспортом.

Викладення основного матеріалу

Враховуючи положення та норми цивільного законодавства України, ми бачимо, що загалом цивільне право надає визначення цивільно-правових відносин, як «майнових і немайнових відносин, які відбуваються між юридично рівними та майново виокремленими учасниками, які носіями суб'єктивних цивільних прав та обов'язків, що виникають, змінюються та припиняються за наявності юридичних фактів з одночасним забезпеченням засобів державного контролю, зокрема примусу» [10]. У літературі виділяють наступні види відносин: регулятивні, охоронні, абсолютні, відносні, активні, пасивні, майнові, зобов'язальні, немайнові. Разом з тим, виділяються загальні елементи відносин, такі як суб'єкти і об'єкти відносин, суб'єктивне цивільне право та суб'єктивний цивільний обов'язок. Тож, враховуючи загальні положення цивільного права України щодо визначення структури та елементів цивільних правовідносин, проведемо короткий аналіз та визначимо структуру та елементи відносин з перевезення залізничним транспортом.

Так, щодо регулятивних та охоронних відносин з перевезення залізничним транспортом, слід зазначити, що відносини з

перевезення залізничним транспортом регулюються нормами та положеннями Законів України «Про транспорт» [2], «Про залізничний транспорт» [3], Цивільним [7] та Господарським [8] кодексами України, статутом залізниць України [9].

Відповідно до положень вказаних нормативно-правових актів, регулятивні відносини з перевезення залізничним транспортом слід розглядати як правовідносини регулюючі майнові, матеріальні, немайнові (особисті) відносини у сфері залізничних перевезень, на підставі яких учасники таких відносин діють у рамках правового поля відповідно до вимог чинного законодавства України, тобто правомірно здійснюють свою діяльність у сфері перевезень залізничним транспортом.

Що ж до охоронних відносин, то тут слід визначити, що охоронні відносини у сфері перевезень залізничним транспортом направлені на дотримання учасниками цих відносин встановлених правил щодо здійснення діяльності з перевезень залізничним транспортом, недопущення порушень законних прав учасників відносин з перевезень залізничним транспортом, а вразі вчинення порушень, направлені на усунення наслідків такого порушення та поновлення прав учасників відносин з перевезень залізничним транспортом, та при заподіяні шкоди неправомірними діями або бездіяльністю, на відшкодування цієї шкоди.

Таким чином, регулятивні та охоронні відносини з перевезення залізничним транспортом забезпечують дотримання учасниками відносин з перевезення залізничним транспортом встановлених норм та правил у сфері здійснення перевезень, поновлення порушених прав, усунення наслідків порушення норм та правил, а також визначення відповідальності за порушення у сфері залізничних перевезень.

Щодо можливого визначення абсолютних відносин з перевезення залізничним транспортом та можна попередньо зазначити, що як і за загальним визначенням такого виду відносин у цивільному праві, так і сфері залізничних перевезень, абсолютні відносини регулюють реалізацію фізичними, юридичними особами та тран-

спортними організаціями, які здійснюють діяльність з переліком залізничного транспорту, своїх прав та обов'язків з перевезення, незалежно від діяльності інших суб'єктів. За цивільним правом, в абсолютних відносинах визначено лише одну сторону (уповноважену), яка має право. Що ж до зобов'язаної сторони, то цією стороною є кожен, чий обов'язок полягає в утриманні від порушення суб'єктивних прав, тобто невизначене коло осіб.

Однак, здійснення діяльності з перевезень залізничним транспортом, особливо у змішаному сполученні залежить від діяльності інших суб'єктів цивільних правовідносин, наприклад автомобільних організацій, повітряних та морських компаній, машинобудівельних та металопереробних підприємств тощо, які за своїми цільовими спрямованостями виконують відповідні дії із належного забезпечення діяльності залізничних організацій (наприклад: виготовлення вагонів, колій, подача вантажу, багажу, пасажирів та пошти до станцій, відвантаження вантажу, багажу, пошти, своєчасне технічне обслуговування вагонів, составів, колій тощо). Зазначені відносини регулюються нормами цивільного права, зокрема за допомогою договірних відносин з надання тих чи інших послуг. Таким чином, враховуючи висвітлені положення доцільно зробити висновок, що вказані відносини з перевезення залізничним транспортом слід визначати як загальнорегулятивні.

За цивільним правом, відносини, в яких конкретно визначено уповноважені та зобов'язані сторони (тобто наперед відомі сторони), відносяться до відносних правовідносин, які є зобов'язальними.

Отже, враховуючи викладене, відносини з перевезення залізничним транспортом доцільно досліджувати в рамках визначення загальнорегулятивних та відносних відносин з перевезення залізничним транспортом.

Продовжуючи аналіз положень цивільного права, визначимо доцільність використання в якості структурних елементів відносин з перевезення залізничним транспортом – активні і пасивні правовідносини.

За цивільним законодавством до активних правовідносин відносять зобов'язальні відносини, тобто відносини з виконання сторонами своїх суб'єктивних обов'язків, зокрема, у нашому випадку з виконання однією стороною обов'язків здійснення перевезення залізничним транспортом (перевезення вантажу, багажу, пасажирів пошти), а іншою стороною-виконання обов'язку зі сплати за перевезення залізничним транспортом, обов'язку щодо своєчасної подачі та отримання вантажу, багажу пошти. При цьому, кожна зі сторін має право вимоги поновлення порушеного права, притягнення до відповідальності за порушення виконання (невиконання) зобов'язань з перевезення залізничним транспортом.

Щодо пасивних відносин з перевезення залізничним транспортом, то за аналогію загально визначених положень цивільного права, такі відносини передбачають обов'язок зобов'язаної сторони відносин з перевезення залізничним транспортом утримуватися від порушення прав уповноваженої сторони. Як приклад можна звернути увагу на те, що пасажир, користуючись послугами залізничного транспорту, зобов'язаний не порушувати правил поведінки пасажирів (порушення етичних норм, приниження честі та гідності, пошкодження майна залізниці тощо), не вчиняти дій, які ускладнюють або не уможливають здійснення перевезення залізничним транспортом, а уповноважена сторона – залізнична організація має право вимагати від пасажирів припинити порушення, відшкодувати завдану протиправними діями шкоду тощо.

Для відносин, що виникають з перевезення залізничним транспортом, характерним є ті особливості, які притаманні цивільним правовідносинам взагалі, зокрема, елементами таких відносин є: суб'єкт, об'єкт та зміст (суб'єктивні цивільні права та обов'язки) [10]. Тому можна дійти висновку, що елементами відносин, що виникають з перевезення залізничним транспортом є також: суб'єкт, об'єкт та суб'єктивні цивільні права та обов'язки.

Суб'єктами відносин з перевезення залізничним транспортом є, з одного боку,

перевізник (залізничні організації, підприємства), з іншого боку, виступають відправник (відправник вантажу, багажу, вантажобагажу, пошти), пасажир та отримувач (частіше відправник і отримувач є однією особою). За змістом ст.ст. 22, 23 СЗ України стороною в договорі перевезення залізничним транспортом є залізниця, але необхідні дії по укладанню таких договорів здійснює залізнична станція. Станція виступає в якості основного оператора в організації відносин з перевезення залізничним транспортом і є одним із головних учасників цих відносин, виступаючи в якості законного представника перевізника.

Безпосередніми учасниками організації та здійснення процесу перевезення залізничним транспортом виступають також інші підприємства і організації залізничного транспорту, які обслуговують цей процес.

Відправником може бути будь-який суб'єкт цивільного права, а перевізником – суб'єкт підприємницької діяльності, наділений правом здійснення перевезень на підставі ліцензії. Вантажовідправником є зазначена у документі на перевезення вантажу фізична або юридична особа, яка ввіряє вантаж залізниці для перевезення. Вантажоодержувач, що не збігається з відправником, не бере участі в укладенні договору перевезення, проте здобуває права і несе перед перевізником певні обов'язки. У таких випадках вантажоодержувач виступає як особливий суб'єкт зобов'язань з перевезення залізничним транспортом – третя особа.

Перевізником вважаються транспортні організації залізничного транспорту, які мають права юридичної особи та яким надано право укладати договори перевезення безпосередньо або через свої підрозділи. Загалом послуги щодо перевезення надаються як державними, так і приватними підприємствами. Єдиним виключенням донедавна був залізничний транспорт, де зберігалися державні залізниці. Однак, ця ситуація змінилася після того, як вступив у силу Закон України «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального корис-

тування» [4], а із затвердженням 12.07.2019 Кабінетом Міністрів України, Стратегії розвитку на 2019-2023 роки передбачено наявність загального корпоративного центру управління та виділено чотири бізнес-сегменти: вантажні перевезення і логістика; пасажирські перевезення; інфраструктура; виробництво і сервіс.

Якщо перевезення залізничним транспортом здійснюється у прямому, змішаному сполученні, то учасниками перевізного процесу на стороні перевізника виступають кілька транспортних організацій.

Об'єктом відносин з перевезення залізничним транспортом виступають вантаж, багаж, вантажобагаж, пошта, вагони, локомотиви, залізничні колії, вокзали, станції тощо.

Під час здійснення діяльності з перевезення залізничним транспортом кожен з учасників відносин з перевезення залізничним транспортом мають суб'єктивні права та обов'язки, які передбачені нормативно-правовими актами (Законом України «Про залізничний транспорт» [3], Статут залізниці України [9], договорами про надання послуг з перевезення залізничним транспортом, тощо). Зобов'язання щодо надання послуг перевезення залізничним транспортом можуть виникати в різних сферах діяльності і опосередковуватися цивільно-правовими договорами. Вибір форми регулювання конкретного різновиду зобов'язальних відносин з перевезень залізничним транспортом залежить від виду послуги і форми вираження її результату (послуги з перевезення вантажів, багажу, пасажирів та пошти залізничним транспортом). Зазначене обумовлено тим, що здійснення залізничної транспортної діяльності пов'язана із задоволенням потреб населення в перевезеннях залізничним транспортом.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. // Відомості Верховної Ради. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Про транспорт: Закон України від 10 листопада 1994 року із змінами внесеними

Законом від 21.12.2000 р. // Відомості Верховної Ради, - 2001, № 9, Ст. 68.

3. Про залізничний транспорт: Закон України від 04.07.1996 р. № 40. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 04.11.2018 р).

4. Закон України «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування», Відомості Верховної Ради України від 23.02.2013 // ВВР України. – 2012. – № 49. – ст. 553.

5. Повітряний кодекс України: Закон України від 04.05.1993р.// Відомості Верховної Ради 1993. -№ 25.- Ст.274.

6. Кодекс торговельного мореплавства України № 176/95-ВР від 23.05.1995. // Відомості Верховної Ради, 1995, №№ 47, 48, 49, 50, 51, 52, ст.349.

7. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 40-44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 02.12.2019 р).

8. Господарський Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 21.12.2019 р).

9. Про затвердження Статуту залізниць України: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/457-98-%D0%BF>

10. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. – вид., переробл. і доповн. – К.: Юрінком Інтер, 2017. – с. 976.

11. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар/ За ред. Є.О. Харитоновна. – Х.: Одиссей. – 2010.

12. Яновицька Г.Б., Кучер В.О. Цивільне право України: підручник [Текст]:- в 2-х томах / кол. Авторів; за ред. Яновицької Г.Б., Кучера В.О.. – Львів «Новий світ» 2000.: Юрінком Інтер, 2018. – 872 с.

CONCERNING THE DEFINITION OF THE STRUCTURE (ELEMENTS) OF RAIL TRANSPORT RELATIONS – ARTICLE.

The proposed article draws attention to the fact that relations with transportation on any form of transport, including on the railway, arise between the individual (legal) person and the subject of transport activity, which performs the said transportation. More than one transport enterprise may be involved in the carriage, but they may refer to different modes of transport. It is worth noting that at present the solution to the issues of rail transport relations is much more complicated, which is due to the emergence of new independent commercial organizations, which used to be structural units of transport organizations acting as carriers.

Railway transport relations are a kind of civil law relationship, and thus they are characterized by general legal relationships. Participants in rail transport relations, as well as members of general civil relations, have subjective rights and obligations. Railway transport relations also have relevant features of civil relations, such as property and non-property relations governed by civil law, the legal equality of participants in railway transport relations, the corresponding rights and obligations of the aforementioned participants, which arise, terminate and change. legal facts.

The article also provides an analysis on the basis of which the structure of rail transportation relations is defined in the form of regulatory, security, generally regulatory, relative, active, passive, property, obligation, non-property rail transportation relations. At the same time, there are common elements of the relations with the rail transport, such as the subjects of the relations with the rail transport, the objects of the relations with the rail transport, the subjective rights of the subjects of the relations with the rail transport, and the subjective the obligation of relations with the carriage by rail.

Key words: transportation, rail transport, recodification, relations with rail transportation, charter of the railroad, contract of carriage by rail, passengers, cargo, luggage, rail.